

ΤΟ ΨΣΜΑ ΤΩΝ ΥΙΩΝ ΤΟΥ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ*

Κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν τὸ γνωστότατον δημῶδες ᾠσμα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅπερ νῦν πρέπει νὰ ὀνομασθῆ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐδημοσιεύθη σχεδὸν ταὐτοχρόνως πληρὲς ἐκ δύο διαφόρων ἀντιγράφων, περιεχόντων καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ. Μικρὸν πρὸ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Βέη ἐν τῷ πρώτῳ φυλλαδίῳ τοῦ Ἀ κ ρ ί τ α , ἐκ μονεμβασιακοῦ χειρογράφου, εἶχε δημοσιευθῆ ἐξ ἀντιγράφου εὑρεθέντος μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ διασήμου ἑλληνοιστοῦ Villoison ἐν τῇ συλλογῇ τῶν νεοελληνικῶν μνημείων τοῦ Αἰμιλίου Λεγρὰνδ μετὰ τὸν θάνατον τούτου, ἐπιμελεία τοῦ μαθητοῦ καὶ συνεργάτου του κ. Οὐβέρτου Περνώ, τοῦ γνωστοῦ εἰς τὸ ἑλληνικὸν δημόσιον ἐκ τῶν περὶ τῆς λαλουμένης γλώσσης ἡμῶν μελετῶν του¹.

Ἡ μεγάλη σπουδαιότης, ἣν ἔχουσι τὰ παλαιότερα μάλιστα ᾠσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, καθοδηγοῦντα ἡμᾶς εἰς τὴν κατάταξιν τῶν διαφόρων ἐπεισοδίων τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἔπους τοῦ Διγενῆ Ἀκριτῆ καὶ τὴν κατὰ τὰ ἐνόντα ἀποκατάστασιν τούτου, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς πρὸς ἀλληλασχέσεως τῶν ἀκριτικῶν ᾠσμάτων, θὰ δικαιολογήσῃ, ἐλπίζω, τὴν ἀνακοίνωσιν παρατηρήσεών τινων περὶ τῶν δύο τελευταίων δημοσιευμάτων, πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ὑπ' ἐμοῦ παρασκευαζομένης συναγωγῆς τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, ἐν οἷς ἐξαίρετον θέσιν κατέχουσι τὰ ἀκριτικά.

Τὰ δύο κείμενα δὲν παρουσιάζουσιν ἀξίας λόγου διαφορὰς ἀπ' ἀλλήλων, πρόδηλον δ' ὅτι τὴν αὐτὴν ἔχουσιν ἀμφοτέρω πηγῇν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν στίχων εἶναι ὁ αὐτός², λέξεις σπάνιαι, εὐκόλως δυνάμεναι νὰ παραφθαρῶσιν, ἐπαναλαμβάνονται ἀπαραλλάκτως ἐν ἀμφοτέροις, οἷον *κρανοίγει*³ ἐν στ. 28 (31), *μουττοκόνταρο* (αἰχμὴ τοῦ δόρατος), *ἀγρόκιλλαις*⁴ κτλ. Αἱ διαφοραὶ δὲ περιορί-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Ἀκρίτας Α' (1904), σ. 98-103. 119-125.

1. É m . L e g r a n d , Oeuvres posthumes, n° 1. Trois chansons populaires grecques, Paris, 5 Janvier 1904.

2. Τὸ κείμενον τοῦ Legrand ἔχει 83 στίχους, τὸ τῆς Μονεμβασίας 80 (ἐξ ἐσφαλμένης ἀριθμήσεως σημειοῦνται 81)· ἀλλὰ τοῦτο διότι παραλείπονται ἐν τῷ δευτέρῳ μετὰ τὸν 25 στίχον, ἐκ τῶν προηγουμένων ἐπαναλαμβανόμενοι, 3 στίχοι.

3. *Κρανοίγω* ἀντὶ τοῦ ἀκρανοίγω (ἄκρον-ἀνοίγω) σημαίνει ὑπανοίγω· ἐν τῷ κυπριακῷ ιδιώματι συνηθίζεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας τὸ ρῆμα *κροννοίω*, ὄνομα τὸ *κρόννοιμαν*, ἐπιθ. *κρόννοιχτος*, ἐπίρρ. *κρόννοιχτα*. (Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ , Κυπριακά, τ. Γ', σ. 622. Βλ. καὶ σ. 14, στ. 66, σ. 37, στ. 105).

4. Οἱ ἐκδότηι γράφουσιν *ἀγρόσκυλες* ἢ *ἀγρόσκυλλαις* καὶ ὁ Legrand μεταφράζει *chiennes sauvages*· τίνες ὁμῶς αἱ ἀγριαὶ κύνες, καὶ τίνα ἐννοίαν ἔχει ἡ παρακείμεσις τοῦ Κωνσταντίνου πρὸς τὸν ἀπειλοῦντα ἀδελφόν: *ἔχει πολλαῖς ἀγρόσκυλαις κι ἄμε νὰ κατακόψης*. Ἀλλ' ἀγρόσκυλ-

ζονται κυρίως εἰς διαφορὰς γραφῆς εἰς τινὰς στίχους, ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι πολλῶ κρείσσον εἶναι τ' ἀντίγραφον τοῦ Villoison, ἐξ οὗ ἐξέδωκε τὸ ἄσμα ὁ Λεγράνδ. Εἰς ἀπόδειξιν τούτου ἀρκοῦσιν ὀλίγα παραδείγματα.

Ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Μονεμβασίας ὁ στίχ. 31 εἶναι χωλὸς καὶ ἀκατανόητος:

Καὶ διόλ' ἔκαμε κ' ἐβγήκασιν οἱ κλάμπες

Ἐν δὲ τῷ τοῦ Villoison κεῖται ὀρθῶς:

καὶ δυὸ πηδήματ' ἔκαμε καὶ βγήκασιν οἱ κλάμπες.

Ἐν στ. 41 M.: *Καὶ μ' ἕνα κλωτῶν δυνατόν ἐξωθεν κι ἔσω βρέθην.*

Ἐν τῷ τοῦ V. ὀρθότερον: *ἐξω τουν (= ἐξω ἦτο) κ' ἔσω βρέθην.*

Στ. 31 M.: *καὶ τοῦ κυροῦ σου ἡ μαύρη.* Ἐν τῷ τοῦ V.: *καὶ τοῦ κυροῦ σου 'ν' μαύρη.* Ἐν στ. 71 M.: *Τὲς ἄκρες ἄκρες ἐπιασεν καὶ μέσες καταλυοῦν τον.* Ἐν δὲ τῷ τοῦ V.: *κ' οἱ μέσες καταλυοῦνται.* ὅπερ καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ἄσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου ἐπαναλαμβάνεται. Παρέχεται δ' οὕτω ζωηροτάτη εἰκὼν τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς τοῦ ἥρωος καὶ τῆς ἀφορᾶς τῶν πολεμίων· ὅτι δηλ. τοσοῦτος ἐγένετο φόνος, ὥστε εὐθὺς ὡς ἤρχισε κατακόπτων τοὺς ἐν τῷ μετώπῳ τῆς παρατάξεως, συγκατεκόπησαν καὶ οἱ ἔχοντες τὸ κέντρον.

Ἐν στ. 74 M.: *Σὲ βλέπου, βλέπου Κωστατιᾶ.* Ἐν δὲ τῷ τοῦ V.: *Καὶ βλέπου, βλέπου, ἦτοι προσυλάχθητι.* Ἐν στ. 75 M.: *ὁ μεγαλιῶνας μου.* παρὰ δὲ τῷ V.: *ὁ μεγαλιῶνας μου, ἦτοι ὁ ἀντίχειρ. Καὶ ἄλλα τινά.*

Τὰ δύο ταῦτα νεώτερα ἀντίγραφα συμπληροῦσι μὲν τὸ ἄσμα, ἀλλὰ δὲν παρέχουσι δυστυχῶς στοιχεῖα πρὸς ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐποιήθη. Ἐχει δὲ πολλὴν σπουδαιότητα ὁ τοιοῦτος προσδιορισμὸς καὶ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς σχέσεως τοῦ ἄσματος πρὸς τὰλλα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου καὶ πρὸς ἀσφαλεστέραν χρῆσιν αὐτοῦ ὡς γλωσσικοῦ μνημείου. Ἐν ἀρχῇ ὑπετέθη ὅτι εἶναι τοῦ I' αἰῶνος, ἄλλοι τὸ ἀνήγαγον εἰς τὸν IB', ὁ Βάγνερ ἐκδίδων αὐτὸ εἶκασεν ὅτι εἶναι νεώτερον, ἀλλὰ πάντως ὄχι νεώτερον τοῦ ID' αἰῶνος, νῦν δ' οἱ πλεῖστοι παραδέχονται τὴν γνώμην τοῦ κ. Ψυχάρη, ὅτι εἶναι τοῦ IZ' αἰῶνος. Ὡς πρὸς δὲ τὴν διάλεκτον ὁ Βούρσιαν παραδέχεται ὅτι καὶ ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ἄσματος, ὃν μόνον ἐγίνωσκε, δηλ. τὸν ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου παραποιηθέντα, παρατηροῦνται ἴχνη τῆς τραπεζουντίας διαλέκτου⁵. Ἄς ἐξετάσωμεν, ἂν ἐκ τῶν δύο νέων κειμένων προκύπτουσιν ἐνδείξεις τινές, δυνάμεναι νὰ διαφωτίσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο.

λα εἶναι τὸ ἀγριοκρόμμυδο ἢ σκιλλοκρόμμυδο ἢ μπότσικας, ἢ σκίλλη τῶν ἀρχαίων (scilla L.) ἢ δὲ παρακέλευσις εἶναι σαρκαστική, ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὸ παροιμιῶδες *πήγαινε νὰ κόψῃς τὰ πράσα*. Ὁμοίαν παρακέλευσιν ἔχει καὶ ἄλλο ἀκριτικὸν ἄσμα τῆς Κύπρου:

Ἡ φοῦχτα σου ἂν μιλλόδρωσε καὶ τὸ σπαθί σου ἂν κόβκη

Ἐχει καὶ σπαρτουλλόφυλλα κι ἄς πᾶ νὰ κατακόβκη.

(Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Γ', σ. 37).

5. Παρὰ B ü n d i g e r, Mittelgriechisches Epos, σ. 18 σημ.

Τὸ κείμενον ὄπερ ἐξεδόθη ἐν τῷ Ἀκριτά προέρχεται ἐξ ἀντιγράφου τῆς Μονεμβασίας, γραφέντος κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ ἐκδότου, «ἂν μὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' πάντως ὁμοῦ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ΙΘ' αἰῶνος». Τὰ δύο φύλλα ἐν οἷς τὸ ἀντίγραφον περιέχουσι καὶ τετράστιχον δημῶδες βαυκάλημα καὶ διαγεγραμμένην τὴν ἀρχὴν ἄλλου ᾠσματος, ὄπερ δύναται νὰ συμπληρωθῇ ὡς ἑξῆς:

*Σήμερ' ἀλλάσσει ὁ οὐρανός, [σήμερ' ἀλλάσσει ἡ ἡμέρα],
σήμερα τὸ Σκληρόπουλο θεὸ νὰ καβαλλικεύσει.
Φθερνιστηριὰν τοῦ μαύρου του [στὴ μάννα του πηγαίνει].*

Τὸ ᾠσμα τοῦτο εἶναι τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου. Οἱ πρῶτοι στίχοι μικρὸν παραλλάσσουσι τῆς ἀρχῆς τοῦ ᾠσματος τοῦ Ἀρμούρη:

*Σήμερον ἄλλος οὐρανός, σήμερον ἄλλη ἡμέρα,
σήμερον τὰ ἀρχοντόπουλα θέλου καβαλλικεύσει.
Μόνον τοῦ κῦρ Ἀρμούρη ὁ υἱὸς οὐδὲν καβαλλικεύει·
καὶ τότε πάλε τὸ παιδί [εἰς τὴν μάνναν του ὑπαγαίνει].*

Δὲν ἀνήκει ὁμοῦ, νομίζω, εἰς τὸν κύκλον τοῦ Ἀρμούρη, ἀλλ' εἰς τὸν τῆς ἀρπαγῆς τῆς συζύγου τοῦ Διγενῆ Εὐδοκίας ὑπὸ τῶν Ἀπελατῶν. Ὁ Σκληρόπουλος ἐν ἄλλαις παραλλαγαῖς λέγεται Στερόπουλος, Στερόπουλος, Φτερόπουλος. Κυπριακὸν ᾠσμα περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἀρχεταὶ ὧδε:

*Σήμερ' ἀλλάσσει ὁ οὐρανός, σήμερ' ἀλλάσσει τὰ στρον,
κι ἀλλάσσει ὁ Στερόπουλος, στὰ Κωσταντᾶ νὰ πάη.
Κ' ἐπῆγεν εἰς τὴν μάνναν του, νὰ πάη τὴν εὐχὴν της.
«Καὶ μάννα, δός μου τὴν εὐχὴν, κ' ἐν νὰ καβαλλικέψω».*

Τὸ πρῶτον δ' ἐξεδόθη τὸ ᾠσμα ὑπὸ τοῦ Σπ. Ζαμπελίου, ἐξ ἀντιγράφου, ὄπερ ἔλαβεν οὗτος παρὰ τοῦ Brunet de Presle, ἀλλ' εἰς δὲ πολλὰς κάκιστα ποιῶν ἐπήνεγκεν αὐθαιρέτους μεταβολάς⁶. Τὸ ἀντίγραφον δ' ἐκεῖνο δὲν ἐγένε-

6. Ζαμπελίου, Πόθεν ἢ κοινὴ λέξις τραγουδῶ, σ. 38-40. Ἡ εὑρεσις τοῦ πλήρους κειμένου ἐλέγχει ὅποσον ἀτυχῆς ἦτο ἡ συμπλήρωσις τοῦ ᾠσματος ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου, θελήσαντος, πλην τῶν ἄλλων αὐθαιρέτων μεταβολῶν, νὰ καταστήσῃ αὐτὸ ἀρτιώτερον διὰ τῆς προσθήκης τοῦ τέλους, εἰς δὲ δὲν ἐδίστασε νὰ παρεμβάλῃ καὶ τὸ ὄνομα τῆς Κρήτης, πολλὰ παρασχῶν οὕτω πράγματα εἰς τοὺς ἀναζητοῦντας τὸν ἱστορικὸν πυρῆνα τοῦ ᾠσματος. Τὸ πάθημα τοῦ Ζαμπελίου, ἀνδρὸς σοφωτάτου καὶ ποιητικωτάτου τὴν φύσιν, εἶναι διδακτικώτατον, αἱ δ' ἐξενηχθεῖσαι κατ' αὐτοῦ σκληρόταται μομφαί, διότι ἀπετόλμησε νὰ μεταβάλῃ κείμενον δημοτικὸν ὅπως τὸ περικαλλύνη εἶδει ν' ἀποτρέπωσι πάντα ἀπὸ τοιοῦτων ἐγχειρημάτων. Δυστυχῶς ἀκόμη δὲν κατενοήθη παρ' ἡμῖν ἐπαρκῶς ὅτι ἀχρηστον καὶ ἀσκοπον καθιστῶσι τὴν ἐργασίαν τῆς συλλογῆς μνημείων τῆς γλώσσης αἱ μεταβολαὶ αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐνίοτε μάλιστα ὡς ἱερόσυλοι καταδικάζονται, ὅταν φθεῖρωσι τὸν σκοπὸν καὶ τὸν χαρακτήρα ἐθνικῶν κειμηλίων. Καὶ εἶδομεν κατ' αὐτὸ τὸ παρελθὸν ἔτος μίαν ἑταιρείαν, τὸν Ἑλληνισμὸν, ν' ἀναθέσῃ τὴν παραποίησιν τῶν ἐθνικῶν ᾠμάτων ἡμῶν εἰς ἀνθρωπὸν ἀμαθέστατον, κακοζήλωσ διαφθείραντα καὶ παραμορφώσαντα αὐτά. Βλ. ὅσα περὶ τούτου ἔγραψα ἐν τῇ ἡμερησίᾳ Ἀθῆναι τῆς 10-16 Ἰουνίου 1903 καὶ ὅσα ἐξ ἀφορμῆς τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφέντων παρετήρησεν ὁ Krumbacher ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift (1904, σ. 232).

το, ὡς βεβαιοῖ ὁ Ζαμπέλιος, ὑπὸ τοῦ Φωριέλ ἐκ χειρογράφου τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, διότι τοιοῦτο χειρόγραφον δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Brunet de Presle καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Hase, διδάσκοντος τὴν νέαν ἑλληνικὴν ἐν τῇ Σχολῇ τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (μετὰ τὸ 1815). Ὁ Hase δὲν εἶχε δηλώσῃ εἰς τοὺς μαθητάς του τὴν προέλευσιν τοῦ ᾄσματος. Τὸ γνήσιον δὲ τοῦτο κείμενον ἐδημοσίευσεν ὁ Λεγράνδ τὸ πρῶτον τῷ 1870. Ἄλλ' ὕστερον ἀνεῦρεν ὁ αὐτὸς ἐκδότης μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Villoison, τὸ πληρέστερον καὶ ἐν τισιν ἀκριβέστερον κείμενον, ὅπερ ἐδημοσιεύθη ἐσχάτως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Περνώ.

Πιθανώτατον μοι φαίνεται ὅτι τὸ ἀντίγραφον τοῦ Hase προήρχετο ἐκ τοῦ Villoison, χρηματίσαντος καὶ τούτου καθηγητοῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς ἐν τῇ Σχολῇ τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν ἀπὸ τοῦ 1797 μέχρι τοῦ θανάτου του. Ὁ δὲ Villoison δὲν ἀντέγραψεν αὐτὸ ἐκ παλαιότερου χειρογράφου, ἀλλὰ θὰ τῷ ἀνεκοινώθη ὑπὸ τινος Ἑλληνοῦ χάριν αὐτοῦ ἴσως γραφέν ἢ ἀντιγραφέν κατὰ τὴν περιήγησίν του εἰς τὴν Ἑλλάδα (1785-1788). Τοῦτο δύναται, ἐλπίζω, νὰ διευκρινήσῃ ἢ μελέτη τῆς ἐν Παρισίῳ ἀποκειμένης ἀνεκδότου ἐκτενουῦς περιηγήσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ δὲ προέλευσις τοῦ ᾄσματος εἰκόμην ὅτι εἶναι κυπριακὴ, συνάγων τοῦτο ἐκ τινῶν λέξεων αὐτοῦ, ἐπιχωριαζουσῶν ἐν Κύπρῳ, ἀσυνήθων δ' εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Τοιαῦτα δ' εἶναι οἱ λέξεις *κρανοῖγῳ* (στ. 31), *μουττοκόνταρα* (στ. 82), *μεγαλιῶνας* (στ. 78), *ἀγρόσκιλλα* (στ. 80), *ψιχούδια* (στ. 5.6) ἤτοι *ψίχαλα*, *δικίμιν* (στ. 17. 18), *περίττου* (στ. 73) καὶ οἱ τύποι *φτερνιστηρκά* (στ. 16.36) ἀντὶ *φτερνιστηριά* καὶ *λευτερκά* (στ. 30) ἀντὶ *λευτεριά*. Ἐνισχύει δὲ τὴν γνώμην ταύτην καὶ τοῦτο, ὅτι παραλλαγή κυπριακὴ τοῦ ᾄσματος, ἐν πολλοῖς πληρεστέρα τῆς τοῦ Villoison, ἐσώθη ἐν Κύπρῳ, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἀθ. Σακελλάριου (Κυπριακά, τ. Γ', σ. 9-12), ἀποτελουμένη δ' ἐκ στ. 100. Ὁ ἐκδότης, κατὰ τὴν συνηθειαν του, δὲν σημειώνει πόθεν τὸ ἔλαβεν, ἀλλ' ἡ πηγὴ αὐτοῦ ἦτο γραπτὴ, ὡς ὑπεμφαίνεται ἐκ τῶν δύο τελευταίων στίχων:

*Ἐκεῖνος ἀποῦ τό βκαλεν σὰν ποιητῆς λοᾶται,
κείνου πρέπει συγχώρησις κι ἐμέναν τὸ σπολλάτη.*

Ὁ τύπος οὗτος εἶναι ἡ συνηθεστάτη κορωνίς τῶν ἐκτενεστέρων κυπριακῶν ᾄσμάτων, κατ' ἐξαιρέσιν δὲ καὶ τινῶν βραχυτέρων, περιέχων εὐχὴν ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ, ὑπὲρ τοῦ ἀκούοντος καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀπαγγέλλοντος. Ἐνίοτε μάλιστα καταλήγει τὸ ποίημα καὶ δι' εὐχῆς ὑπὲρ τοῦ ἀναγνώστου, ὡς ἐν σ. 52, στ. 136 κέ:

7. Ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ τοῦ ᾄσματος (Σακελλάριου, σ. 11, στ. 94) φέρεται ὁ τύπος *ἀβροσκιλιά*, ὅστις, ὡς ὁ Γ. Λουκᾶς (Λεξιλόγιον τῆς λαλουμένης γλώσσης τῶν Κυπρίων, σ. 3) βεβαιοῖ, δὲν συνηθίζεται σήμερον ἐν Κύπρῳ. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου, ὡς καὶ αὐτὸς οὗτος μαρτυρεῖ καὶ ὁ Σακελλάριος (σ. 423), συνηθεῖς εἶναι οἱ τύποι *ἀβρόσκιλλα* ἢ *ἀργρόσκιλλα*, ἤτοι ἀγρία σκίλλη.

Ζωὴν καὶ χρόνια νά 'χουσιν ὄσοι τὸ ἀναγνώσουν κτλ.

Τὸ δ' ἀντίγραφον τῆς Μονεμβασίας πάντως ἔχει τὴν αὐτὴν προέλευσιν καὶ τὸ τοῦ Villoison, γενόμενον ἴσως ἐκ χειρογράφου κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους γραφέντος ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ γράψαντος καὶ τὸ τοῦ Villoison, ἢ ὑπ' ἄλλου τινὸς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἀκούσαντος τὸ ᾄσμα.

Ὅθεν κατὰ ταῦτα ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς παραλλαγή τοῦ ᾄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ἐγράφη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῆς εἶναι τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος ἢ τὸ πολὺ τοῦ ΙΖ'. Ἀλλὰ τὸ ἀρχέτυπον ᾄσμα εἶναι, ὡς εἰκός, πολλῶ παλαιότερον, ἀνερχόμενον μέχρι τῶν χρόνων τῆς γενέσεως τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ἔπους, ἤτοι μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Τὰρχέτυπα ἀκριτικά ᾄσματα σὺν τῷ χρόνῳ ὑπέστησαν πολλὰς μεταβολάς, εἴτε παρεμβαλλομένων στίχων ἐξ ἑνὸς ᾄσματος εἰς ἄλλο, ἢ ἐπεισοδίων ἐξ ἑνὸς κύκλου ᾄσμάτων εἰς ἄλλον, εἴτε συγχεομένων ἢ παραφθειρομένων τῶν ὀνομάτων, εἴτε παραλειπομένων λεπτομερειῶν ἀκαταλήπτων διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν λήθην τῶν ἐκλελοιπότεων πραγμάτων εἰς ἃ ἀνεφέροντο, εἴτε ἀντικαθισταμένων λέξεων ἢ τύπων παλαιωθέντων διὰ νεωτέρων. Ἐνίοτε αἱ μεταβολαὶ συνίσταντο καὶ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν παλαιότερων γεγονότων διὰ σύγχρονων παραπλησίων ἢ ἀναλόγων.

Τοιοῦτό τι παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν μόνην ἄξιαν λόγου διαφορὰν, ἣν παρουσιάζει τὸ ἀντίγραφον τῆς Μονεμβασίας ἀπὸ τοῦ τοῦ Villoison. Ὁ πρῶτος στίχος τούτου ἔχει ὡς ἐξῆς:

Κουρσεύουν οἱ Σαρακηνοί, κουρσεύουν οἱ Ἀραβῆδες,

τὸ δὲ τῆς Μονεμβασίας ἀντὶ τοῦ Ἀραβῆδες ἔχει οἱ Ἀροδίτες· ὁμοίως καὶ ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ παρὰ Σακελλαρίῳ κεῖται *Οἱ Ροδίτες*.

Ὅθεν ἐν ταῖς παραλλαγαῖς ταύταις τοὺς πολεμίους τῶν Ἀκριτῶν Ἀραβας ἀντικατέστησαν οἱ Ροδίται, ἤτοι οἱ Ἴππῶται τῆς Ρόδου, οἱ ἐν ἀρχῇ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καταλαβόντες τὴν Ρόδον, ὅτε τὰ ὄρια τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας εἶχον σφόδρα περιορισθῆ, καὶ οἱ Ἀκρίται πρὸ πολλοῦ εἶχον ἐκλείψη. Πρόδηλον ὅτι ἡ ἀντικατάστασις ἐγένετο, καθ' ὃν χρόνον ἦσαν νωπαὶ αἱ ἐντυπώσεις τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν δηώσεων τῶν Ἴπποτῶν εἰς τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἤτοι κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα ἢ περὶ τὰ τέλη αὐτοῦ.

Μεταβαίνομεν νῦν εἰς ἐξέτασιν τῆς σχέσεως τοῦ ᾄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου πρὸς τὰς ἄλλας παραλλαγὰς αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ τοῦ Ἀρμούρη.

Ὡς παραλλαγαὶ τοῦ ᾄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τᾶσματα ἐκεῖνα τὰ περιλαμβάνοντα διάφορα ἐπεισόδια ἢ στίχους αὐτοῦ. Διότι, ὡς παρετηρήσαμεν, εἶναι συχνοὶ τοιοῦτοι κοινοὶ τόποι εἰς τᾶσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, παρέχοντες τὸ τεκμήριον ὅτι τὸ ᾄσμα ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρίσκονται εἶναι ἀκριτικὸν ἢ ἐξ ἀκριτικοῦ προῆλθεν. Ὄττω λόγου χάριν εἰς τὰς διαφόρους παραλλαγὰς τοῦ ᾄσματος τοῦ Πορφύρη ἀναφέρεται ἡ ραφή τῶν ὀμμάτων τοῦ ἥρωος καὶ τὰ δεσμὰ αὐτοῦ καὶ ἡ θαυμασία διάσπασίς των· ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ θαυμασία ρώμη τοῦ μικροῦ παιδίου· ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις τοῦ ᾄσματος εἶναι διάφορος.

Τὸ δὲ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἐλευθέρωσιν τοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ γεννηθέντος υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τὴν συνάντησιν μετὰ τοῦ πατρός καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου. Μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν ἐπιδεικνύει τὴν ἀνδρείαν τοῦ ὁ νεαρὸς αἰχμάλωτος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ, συνάψας μάχην πρὸς ἰσχυρὸν στρατὸν πολεμίων καὶ κατακόψας αὐτόν. Ἐν τῇ ὀρμῇ τῆς μάχης, μεθυσθεὶς ἐκ τοῦ χυθέντος αἵματος, φοβεῖται μὴ καὶ αὐτὸν τὸν ἀδελφόν του φονεύσῃ. Ἀλλὰ συνέρχεται εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐνωθέντες οἱ δύο νικηφόροι ἀδελφοὶ πορεύονται πρὸς τὸν πατέρα καὶ λαμβάνουσι τὴν εὐλογίαν του.

Ἡ παρά Σακκελλαρίῳ κυπριακὴ παραλλαγή, σχεδὸν ἀπαράλλακτος κατὰ τὰλλα, παρουσιάζει τὰς ἐξῆς διαφοράς. Ὁ αἰχμάλωτος υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπιδεικνύει τὴν ρώμην του πρὸ τοῦ ἀγῶνος τοῦ αἵματος καὶ εἰς ἀγῶνα ἀρσεως βαρῶν:

*Ἡῦρεν καὶ τοὺς Σαρακηνοὺς δικίμια κι ἐσηκῶνναν,
ἄλλος σηκῶννει πιθαμὴν, κι ἄλλος σηκῶννει πῆχην,
τέλειά του ὁ καλύτερος στὰ στήθη τοῦ ἀθρώπου.*

Ἐνῶ δ' ὁ μὲν ὕψωνε τὸ βάρος μέχρι μιάς σπιθαμῆς καὶ ἄλλος μέχρις ὕψους πῆχεως καὶ ὁ δοκιμώτατος μέχρι τοῦ στήθους, ὁ αἰχμάλωτος διὰ τοῦ μικροῦ δακτύλου ἐσφενδόνησεν αὐτὸ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν.

Ὅτε δὲ θαυμάζοντες οἱ Σαρακηνοὶ τὴν ἀνδρείαν του τῷ ἀπέδωκαν τὴν ἐλευθερίαν, ἵππευσε τὸν ἵππον του κ' ἐσπευσε πρὸς συνάντησιν τοῦ πατρός του, ὀδηγηθεὶς ὑπὸ τῆς μητρὸς πῶς θὰ εἴδῃ αὐτόν. Ἡ ἀναγνώρισις γίνεται ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ τεχνικώτερον ἢ ἐν τῇ πρώτῃ. Ἐν ταύτῃ εἰσέρχεται διὰ τῆς βίας ἔφιππος εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ πατρός, δὲν ἀποκρίνεται εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτοῦ περὶ τοῦ γένους του, ἀλλ' ἀπαιτεῖ ὅπως πεζεύσῃ νὰ ὁμῶσῃ τρεῖς ὅτι δὲν θὰ τὸν κακοποιήσῃ, καὶ εἰς τὰς ἀπειλὰς αὐτοῦ ἀπαντᾷ μετὰ πολλῆς ἰταμότητος· ὁ δὲ πατὴρ θαυμάζων τὸ θάρρος του ὁμνύει, ἐκεῖνος δὲ καταβαίνει τοῦ ἵππου, ἀφηγεῖται τὴν ἱστορίαν του καὶ οὕτως ἐπέρχεται ἡ ἀναγνώρισις. Ἀλλ' ἐν τῇ κυπριακῇ παραλλαγῇ ὁ αἰχμάλωτος σταθεὶς πρὸ τῆς σκηνῆς καλεῖ τὸν ἐντὸς αὐτῆς εὐρισκόμενον ἀδελφόν του Κωνσταντᾶ, ἐπακολουθεῖ δὲ στιχομυθία ἀπειλῶν τοῦ Κωνσταντᾶ ἐνδοθεν καὶ τοῦ αἰχμαλώτου ἐξωθεν τῆς σκηνῆς· ὁ δὲ πατήρ, ἐντὸς τῆς σκηνῆς καὶ οὗτος εὐρισκόμενος, ἀκούων τὴν φωνὴν λαμβάνει ὑπόνοιαν καὶ μετ' εὐφροσύνου προσδοκίας τὸν ἐρωτᾷ περὶ τοῦ γένους του, καὶ ἀναγνωρίζει τὸν υἱόν του.

Ἀλλὰ τὸ τέλος κατὰ τὴν κυπριακὴν παραλλαγὴν ἐπέρχεται φοβερὸν καὶ ἀπαίσιον. Οἱ δύο ἀδελφοὶ καταπολεμοῦσι τὸν πολυάριθμον ἐχθρικὸν στρατὸν καὶ ἐξολοθρεύουσιν αὐτόν μέχρι τοῦ τελευταίου ἀνδρός. Ὅτε δὲ τυφλωθεὶς ὑπὸ τῆς πολεμικῆς μανίας ὁ αἰχμάλωτος προτρέπει τὸν ἀδελφόν του νὰ προφυλαχθῇ ὅπως μὴ τὸν κακοποιήσῃ, καὶ ὁ ἀδελφὸς ἀπαντᾷ διὰ σκώμματος, ἀντὶ νὰ καταπραῦνθῇ ἐκ τοῦ εὐτραπέλου χαριεντισμοῦ, ὡς ἐν τῇ ἄλλῃ παραλλαγῇ, τὸνναντίον ὀργίζεται καὶ ἀποτέμνει τὴν κεφαλὴν του, καὶ δι' ἄλλης πληγῆς τῆς σπάθης ἀνασπᾷ ἐκ τοῦ στήθους τὸν πνεύμονα (τὸ βλαγγίν) τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τὸν πέμπει εἰς τὸν πατέρα του.

Ἡ ἀγρία αὕτη λύσις εἶναι ἀκατανόητος, διότι οὐδὲν τὴν προετοιμάζει καὶ οὐδὲν τὴν δικαιολογεῖ. Ἀλλὰ παραπλήσιόν τι εὐρίσκομεν καὶ εἰς τινὰ κυθνιακὴν παράδοσιν, τὴν περὶ τοῦ ἀνδρειωμένου Ἀνδριανοῦ. Οὗτος θραύει τὰ δεσμά καὶ τὰς ἀλύσεις, δι' ὧν τὸν ἔδεσαν οἱ Σαρακηνοί, ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ ὁ Πορφύρης, καὶ φονεύει τοὺς Σαρακηνοὺς, ἐνῶ δὲ τρέχει ἑξαλλος ἐκ τοῦ χυθέντος αἵματος συναντᾷ τὴν μητέρα του, ἣν μὴ ἀναγνωρίσας σφάζει, συνελθὼν δ' εἰς ἑαυτὸν καὶ ἰδὼν τὸ ἀνόσιον ἔργον ὅπερ διέπραξε γίνε-
ται αὐτόχειρ⁸.

Ὅθεν τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἀδελφοκτονίας δύναται νὰ ὑποτεθῆ ὅτι παρενεβλήθη ἐξ ἄλλου ἀκριτικοῦ ἄσματος συναφοῦς πρὸς τὴν παράδοσιν ταύτην. Ἀλλ' ἡ προτροπὴ τοῦ ἥρωος, ὅπως προφυλαχθῆ ἀπὸ τῆς τυφλῆς ὁρμῆς αὐτοῦ ἐκεῖνος πρὸς ὃν ὁμιλεῖ, εἶναι ἀναγκαία κατακλείς τοῦ ἄσματος. Περιέχεται εἰς πάσας τὰς παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἀπαντᾶται δὲ καὶ εἰς τᾶσματα περὶ τοῦ Κωνσταντῆ, τοῦ Ἀλέξη καὶ τοῦ μικροῦ Βλαχόπουλου, τὰ ὅποια ἴσως εἶναι ἐπίσης ἀκριτικά. Πάντως θὰ ὑπῆρχεν εἰς τὸ ἀρχετυπον ἄσμα, ἀλλ' ὑπὸ τύπον ἄλλον, τεχνικώτερον καὶ ποιητικώτερον. Οἱ Σαρακηνοί, οὓς ἐπολέμησεν ὁ αἰχμάλωτος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἦσαν οἱ αἰχμαλωτίσαντες τὴν μητέρα του, παρὰ τοῖς ὁποίοις μέχρι πρὸ μικροῦ ἔμενε δεσμώτης. Τούτων τὸν ἀρχηγὸν δὲν θέλει νὰ φονεύσῃ, καὶ ἡ πρὸς φύλαξιν προτροπὴ πρὸς αὐτὸν ἀπευθύνεται. Διότι ἀρχηγὸς τῶν Σαρακηνῶν ἦτο ὁ Ἀμιρᾶς, οὗ ἡ σύζυγος περιέβαλλεν αὐτὸν κατὰ τὴν νηπιότητά του ὡς ἰδίον υἱόν, καθ' ἃ λέγει τὸ ἄσμα:

Ἡ μίρισσα τὸ τάγιζε ψιχούδια μετ' τὸ γάλα.

Ἡ μάννα του τοῦ ἔλεγε: «Ἄ, υἱέ μου τ' Ἀνδρονίκου».

Ἡ μίρισσα τοῦ ἔλεγε: «Ἄ, υἱέ μου τᾶμιρᾶ μου».

Τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ ποντικῆς παραλλαγῆς, ἣτις μοὶ φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ ἀρτιωτάτη πασῶν καὶ ἡ μάλιστα ἀμετάλλακτον τηρήσασα τὸ διάγραμμα τοῦ ἀρχετύπου ἄσματος. Τῆς παραλλαγῆς ταύτης ἀπόσπασμα, ἀδιανόητον διὰ τὰ πολλὰ χάσματα, ἐδημοσιεύθη τῷ 1849 ἐν τῷ Φιλολογικῷ συνεκδήμῳ τοῦ Ξανθοπούλου, ὁπόθεν παρέλαβεν αὐτὸ ἐν τῇ συλλογῇ του ὁ Πάσσωβ (ἀρ. 482, σ. 361-362). Πλήρης δ' ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Τριανταφυλλίδου (Οἱ Φυγάδες, 1870, σ. 22-23)· τῆς πλήρους δὲ ταύτης παραλλαγῆς ἔχω καὶ ἐγὼ εἰς χεῖράς μου πιστότερον καὶ ἀκριβέστερον κείμενον ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς Ἰωάννου Βαλαβάνη, ἐξ ἧς καὶ παραλαμβάνω τοὺς στίχους ὄσους κατωτέρω παραθέτω.

Ἐν τούτῳ τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ τοὺς Ἀραβας ἀντικαθιστῶσιν οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἡ ὑπόθεσις ἀναφέρεται εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς οὗτοι ἐδήουν τὰς ἑλληνικὰς χώρας (τῆρ *Ρωμανίαν*), καὶ κατέστρεφον τὰς ἐκκλησίας καὶ ἐλεηλάτουν τὰ ἱερά σκευῆ αὐτῶν. Τότε ἠχμαλώτισαν καὶ τὴν μητέρα τοῦ ἥρωος, ἔγ-

8. Τὴν παράδοσιν ταύτην δημοσιεύω εἰς τὴν προσεχῶς ἐκδοθησομένην συλλογὴν Παραδόσεων, ἀρ. 123, σ. 64-65. 745.

κυον ούσαν. Ἐγέννησε δ' αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἐμίρ Ἀλῆ. Ἐκεῖ καθ' ἐκάστην τὸν ἐνουθέτει μυστικὰ νὰ φύγη ἅμα μεγαλώσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου εὐρίσκεται ὁ πατὴρ τοῦ Ἀνδρόνικος καὶ ὁ ἀδελφός του Ξάνθινος. (Διότι τοῦτο τὸ ὄνομα ἔχει ἐν τῇ ποντικῇ παραλλαγῇ ὁ ἀδελφός τοῦ αἰχμαλώτου, ὁ ἐν ταῖς ἄλλαις Κωνσταντῖνος. Ἀναφέρουσι δὲ τὸν Ξάνθινον καὶ ἄλλα ποντικά ἀκριτικά ἄσματα, ὧν τινὰ μάλιστα λέγουσιν αὐτὸν πατέρα τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη).

Ὁ αἰχμάλωτος ἠλικιωθεὶς ὀπλίσθη καὶ ἐκίνησεν ἵνα μεταβῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα:

*Ἐγένετον ὁ αἰχμάλωτον, ἐγέντον κ' ἐρματῶθεν,
ἐπῆρεν τ' ἐλαφρὸν σπαθίν, τ' ἔλλενικὸν κοντάριν.*

Ὡδοιπόρει τὴν νύκτα, ἔχων τὰστρα καὶ τὴν σελήνην ὀδηγοῦς εἰς τὸν δρόμον του:

*Οἱ ἄστροι ἐχαμέλεναν, οἱ φέγγοι κάθα ἔρθαν,
ἐδεῖζαν ἄτον τῆσ στρατῆν, ντὸ πάει στῆρ Ρωμανίαν.*

Καθ' ὁδὸν εἰς ἓν σταυροδρόμι συνήντησε δύο πολεμιστάς, πατέρα καὶ υἱόν· ὁ πατὴρ ἐκοιμᾶτο. Ἐχαιρέτισε τὸν υἱόν, ἀλλ' οὗτος δὲν τὸν ἠξίωσε χαιρετισμοῦ· θυμωθεὶς δὲ ἔσυρε τὰ ξίφος καὶ ὤρμησε κατὰ τοῦ ὕβριστοῦ, ὅστις ἀντιπαρετάχθη κατ' αὐτοῦ ξιφουλκήσας ἐπίσης. Τὰ ξίφη ὁμοῦς ἐθραύσθησαν καὶ τότε ἐλαβον ἀμφοτέροι τὰ δόρατά των. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐθραύσθησαν καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι συνεπλάκησαν, ἀγωνιζόμενοι διὰ τῆς πυγμῆς:

*Διαβαίν', καλημερίζ' ἄτον, καλήμεραν 'κ ἐπαῖρεν.
Ἔσυραν τὰ σπαθία τουν, νὰ κροῦγγε τ' ἓναν τᾶλλο.
Τσακώθαν τὰ σπαθία τουν, 'κὶ κροῦγγε τ' ἓναν τᾶλλο.
Ἔσυραν τὰ κουντάρια τουν, νὰ κροῦγγε τ' ἓναν τᾶλλο.
Τσακώθαν τὰ κουντάρια τουν, 'κὶ κροῦγγε τ' ἓναν τᾶλλο.
Ἐρχονται κι ἀνταμούντανε καὶ κροῦγγε μουστουνίας.*

Ὁ θόρυβος τῆς πυγμαχίας ἐγείρει τοῦ ὕπνου τὸν πρεσβύτερον. Ἰδὼν δὲ τὴν συμπλοκὴν, καταπλήσσει διότι τὸν ἀήττητον ἕως τότε υἱόν του εὐρέθη ἄνθρωπος ἱκανὸς νὰ τὸν καταβάλῃ. Θέτει πέρας εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ ἐρωτᾷ τὸν ἀντίπαλον τοῦ υἱοῦ του τίς εἶναι. Οὗτος ἀφηγεῖται πῶς ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ μήτηρ του, ἢ σύζυγος τοῦ Ἀνδρόνικου, καὶ αὐτὸς ἐγεννήθη αἰχμάλωτος εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἐμίρ Ἀλῆ. Ἀκούσας ταῦτα ὁ πρεσβύτερος τὸν ἀναγνωρίζει ὡς υἱόν του καὶ χύνει ἄφθονα δάκρυα χαρᾶς, διότι τώρα, ὅτε ἐγήρασε, δύο ἀπέκτησε γεράκια:

*«Κὶ ἀτώρα, ἀς τ' ἐγέρασα, ζευγάρ' γεράκια χτέθα».
Ἄς τῆγ χαράν ἀτ' τὸ πολλὰ κατήβανε τὰ δάκρυα τ',
κατήβανε τὰ δάκρυα του, καλομηνᾶ χαλάτσια.*

(Ἀπὸ τὴν χαράν του τὴν πολλὴν ἔτρεχαν τὰ δάκρυά του, ἔτρεχαν σὰν τὸ χαλάζι τοῦ Μάη).

Μίαν μόνην εὐχὴν ἔχει πλέον ὁ γέρον Ἀνδρόνικος, νὰ συναντήσῃ στράτευμα ἐχθρῶν, ὅπερ εἶναι βέβαιος ὅτι θὰ κατανικήσῃ, πολεμῶν αὐτὸ μὲ τὰ δύο γεράκια του. Καὶ δέεται εἰς τὸν θεὸν νὰ πληρώσῃ τὴν εὐχὴν του ταύτην. Πιθανῶς ἐν τῷ ἀρχετύπῳ ἄσματι ἀνεφέρετο ὡς σκοπὸς τῆς στρατείας ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς αἰχμαλώτου συζύγου του.

Ἡ εὐχὴ τοῦ γέροντος πληροῦται· φαίνεται ἐρχόμενον στράτευμα ἐννέα χιλιάδων ἐχθρῶν, ὀδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Ἑμίρ Ἀλῆ. Οἱ τρεῖς ἥρωες ὀρμῶσι κατ' αὐτῶν. Ὅπου κρούει ὁ Ξάνθινον πλημμυρεῖ τὸ αἷμα, ὅπου δὲ κρούει ὁ αἰχμάλωτος, τὸ αἷμα ἀνέρχεται μέχρι τοῦ λαιμοῦ:

*Ἐκεῖ ποῦ κρούει ὁ Ξάντινον, τὸ γαῖμαν νὰ πλαντάζῃ,
ἐκεῖ ποῦ κρούει ὁ αἰχμάλωτον, τὸ γαῖμαν ὡς τὴν γοῦλαν.*

Ὁ αἰχμάλωτος βλέπων τὸν Ἑμίρ Ἀλῆν, τῷ φωνάζει νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι ἐνδέχεται νὰ τὸν φονεύσῃ. Οἱ ὀφθαλμοί μου ἐσκοτίσθησαν, λέγει, καὶ τὸ ξίφος μου ἀχνίζει· ἂν σὲ κτυπήσω καὶ σὲ φονεύσω θὰ κατακριθῶ ὡς φονεὺς· ἂν δὲ ἀποφύγω, θὰ κατακριθῶ ὡς δειλός. Ἀλλὰ προτιμῶ νὰ μὴ σὲ φονεύσω καὶ ἄς μὲ εἴπωσι δειλόν:

*«Ὅπισ', ὀπίσ', Ἑμίρ Ἀλῆ, ὀπίσ' κ' εἰς ἐν μὴ κρούγω.
Ἄν κρούγω καὶ σκοτώνω σε, θὰ λέγῃς ἐν φονέας·
κὶ κρούγω, κὶ σκοτώνω σε, θὰ λέγῃς εὐοβέθεν.
Καλλίον κὶ σκοτώνω σε, κὶ ἄς λέγῃς εὐοβέθεν.»*

Καὶ οὕτω τελειώνει τὸ ἄσμα.

Τὸ δὲ ἄσμα τοῦ Ἀρμούρη, ὅπερ ἐξεδόκειν ὁ Γαβρ. Δεστούνης ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Πετροπόλει βιβλιοθήκης τοῦ 18 αἰῶνος τελευτῶντος ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1570, εἶναι συγγενὲς πρὸς τὸ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου. Καὶ ἐν ἐκείνῳ ὁ ἀνδρεῖος καὶ ἀνήλικος υἱὸς Ἰππεύσας πορεύεται πρὸς λύτρωσιν τοῦ πατρὸς του· διότι αἰχμάλωτος κατὰ τὸ ἄσμα τοῦ Ἀρμούρη εἶναι ὁ πατὴρ καὶ ὄχι ὁ υἱός. Ὁ οἶκος αὐτοῦ εἶναι κατάκλειστος διὰ τοῦτο, καὶ ἡ σύζυγός του καὶ τὰ τέκνα του μαυροφορεμένα. Ὁ ἀνήλικος δὲ υἱὸς ἀφοῦ ἀπέδειξεν ὅτι εἶναι ἱκανὸς νὰ ὀπλισθῇ διὰ τῶν ὄπλων τοῦ πατρὸς, ὡς ὁ Θησεὺς τοῦ ἀρχαίου μύθου, Ἰππεύει καὶ τοῦ πατρὸς τὸν θαυμάσιον ἵππον, διαβαίνει μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς τὸν Εὐφράτην, καὶ εὕρισκει περαιωθεὶς εἰς τὴν ἀριστεράν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ στράτευμα ἑκατὸν χιλιάδων Σαρακηνῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἀναπαυόμενοι ἔχουσιν ἀποθέσῃ τὸν ὀπλισμὸν των, ὁ δ' ἥρωας ἀποστέργει νὰ πολεμήσῃ πρὸς ἀόπλους ἐχθρούς, φωνάζει πρὸς αὐτοὺς νὰ ἐτοιμασθῶσι πρὸς μάχην. Ὅτε δ' ὀπλίσθησαν ἐπιπίπτει κατ' αὐτῶν καὶ φονεῖ πάντας πλην ἑνός, ὅστις ἐνεδρεύσας καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἥρωας κατέβη τοῦ ἵππου διὰ ν' ἀναπνεύσῃ ἐκλεψε τὸν ἵππον καὶ τὸ ρόπαλον αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ ἥρωας τὸν ἐδίωξε πεζὸς καὶ καταφθάσας αὐτὸν εἰς τὴν πύλην τῆς Συρίας, τοῦ ἀπέκοψε τὴν χεῖρα καὶ τὸν ἔστειλε νὰ φέρῃ τὸ ἄγγελμα. Ὁ αἰχμάλωτος πατὴρ τοῦ ἥρωος ἐκάθητο παρὰ τὴν θύραν τῆς εἰρκτῆς. Ἐκεῖθεν διέκρινε τὸν ἵππον καὶ τὸ ρόπαλον τοῦ υἱοῦ του καὶ μὴ ἰδὼν τὸν ἀναβάτην ἐστέναξε βαθέως, φοβηθεὶς περὶ τῆς

τύχης τοῦ υἱοῦ. Ὁ στεναγμός του ἔσεισε τὸν πύργον ὄλον, ὁ δὲ Ἀμιρᾶς, ὁ κύριος αὐτοῦ, ταραχθεὶς ἐζήτησε νὰ μάθῃ τὴν αἰτίαν. Ἀκούσας δ' ὅτι εἶδε τὸν ἵππον καὶ τὸ ὄπλον τοῦ υἱοῦ του, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκεῖνον, διέταξε νὰ σημάνωσιν αἱ σάλπιγγες, ἵνα ἀθροισθῶσιν οἱ ἄνδρες τῆς Βαβυλωνίας καὶ Καππαδοκίας καὶ συλλαβόντες φέρωσιν αὐτὸν δέσμιον ἐνώπιόν του. Ἀλλὰ μόνος προσῆλθεν ὁ Σαρακηνὸς ὁ ἠκρωτηριασμένος, ἀναγγέλλων τὴν πανωλεθρίαν τοῦ στρατοῦ. Καταπλαγεὶς ὁ Ἀμιρᾶς ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι, παρακαλεῖ τὸν Ἀρμούρη νὰ γράψῃ πρὸς τὸν υἱὸν του, ὅπως φεῖδεται τῶν Σαρακηνῶν. Ἀλλ' ὁ υἱὸς λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν ἀποκρίνεται, ὅτι ἐνόσφῳ ὁ πατὴρ του κρατεῖται δεσμώτης καὶ εἶναι ἔρημος ὁ οἶκός του, θὰ πολεμῇ ἀμειλίκτως τοὺς Σαρακηνοὺς, καὶ θὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Συρίας ὅπως καταστρέψῃ αὐτήν. Ὁ Ἀμιρᾶς τότε ἠναγκάσθη ν' ἀπολύσῃ τὸν δεσμώτην καὶ νὰ προπέμψῃ αὐτὸν μετὰ τιμῆς εἰς τὰ Ἰδία, δηλώσας ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ κάμῃ τὸν υἱὸν του, ὅταν ἠλικιωθῇ, γαμβρόν, δίδων εἰς αὐτὸν τὴν θυγατέρα του, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ εἶναι εὐμενὴς πρὸς τοὺς Σαρακηνοὺς.

Πάμπολλα εἶναι τὰ δημοτικὰ ἄσματα, εἰς ἃ παρενείρονται ἐπεισόδια καὶ στίχοι τοῦ ἄσματος τοῦ Ἀρμούρη, ἀλλ' ὧν ἡ ὑπόθεσις εἶναι διάφορος. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἄσμα διατηρεῖται μέχρι τῆς σήμερον παρὰ τῷ λαῷ, ἀλλ' ἔλλιπές καὶ παρεφθαρμένον· ἡ διήγησις ἐν αὐτῷ φθάνει μέχρι τῆς διαβάσεως τοῦ Εὐφράτου (ὅστις ἄνευ τοῦ ὀνόματος, ὡς ποταμὸς ἀπλῶς ἢ μαῦρος ποταμὸς ἀναφέρεται) καὶ τῆς συναντήσεως κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην αὐτοῦ Σαρακηνοῦ, ὃν ἀποστέλλει πρὸς τοὺς ὀμοφύλους τοῦ κήρυκα πολέμου.

*Ἄμμε, μωρὲ Σαρακηνέ, νὰ πάρῃς τὸ χαπάρι,
τοῦ Καλομούρου ὁ μικροῦς πόλεμοθ θὲν νὰ κάμῃ.*

Ὁ Ἀρμούρης δὲ παρεφθάρῃ ἐν αὐτῷ εἰς Καλόμοιρον ἢ Καλόμουρον⁹.

Παραλλαγή τοῦ ἄσματος τοῦ Ἀρμούρη εἶναι καὶ τὸ κυπριακὸν περὶ ἐλευθερώσεως τοῦ Λεάνδρου (*Ἀλιάντρη*) ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Θεοφυλάκτου. Ἀμφότεροι εἶναι υἱοὶ τοῦ Μαστραγκύλα, ἦτοι τοῦ ἀπελάτου Ἀκύλα, ὃν μνημονεύει τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτη. Συνελήφθη δ' ὁ Λεάνδρος αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, οἵτινες εἶχον τὸ *Περόν*, τὸ μέγα σουλτανίκιν, ἦτοι τὸ ἐν τῇ Περαιᾷ τοῦ Εὐφράτου μουσουλμανικὸν κράτος¹⁰. Ἐτέρα δὲ κυπριακὴ ἐπίσης παραλλαγή, ἀναφέρουσα τρεῖς ἀδελφοὺς περιέχουσα δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ ἄσματι τοῦ Ἀρμούρη πρόσκλησιν τῶν Σαρακηνῶν ὅπως ὀπλισθῶσιν, ἵνα μὴ οἱ ἀνδρεῖοι ἀδελφοὶ πολεμήσωσιν αὐτοὺς ἀόπλους, ἀφηγεῖται τὴν αἰχμαλώτισιν τῶν ἀδελφῶν καὶ τὴν ἐλευθέρωσιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου¹¹. Συνάπτονται δ' αἱ παραλλαγαὶ αὗται στενωῶς καὶ πρὸς τὸν κύκλον τῶν δημοτικῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων περὶ τοῦ Πορφύρη.

9. Τὸ ἄσμα φέρεται ἐν Καρπάθῳ. Δύο παραλλαγαὶ αὐτοῦ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸν Ζωγράφειον ἀγῶνα, σ. 285. 295-296.

10. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Β', σ. 12 κέ.

11. Αὐτ., σ. 17 κέ.

Ἐναντίον δὲ τοῦ υἱοῦ ἐλευθεροῦντος τὸν αἰχμάλωτον πατέρα, ὡς ἐν τῷ ᾄσματι τοῦ Ἄρμουρη, τραπεζούντιόν τι ᾄσμα ἀναφέρει λύτρωσιν τοῦ υἱοῦ ὑπὸ τοῦ πατρός. Ὁ αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν εἶναι ὁ Βασίλης, ἦτοι ὁ ἦρωας τοῦ ἔπους Βασίλης Διγενῆς Ἀκρίτης, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ὀνομάζεται ἐν τῷ ᾄσματι Ξάνθινος¹².

Περιεργωτάτη εἶναι ἡ ἀλλοίωσις, ἣν ὑπέστη τὸ ᾄσμα ἐν χιακῇ παραλλαγῇ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἀποθανὼν ἀφήκε λεχῶ τριῶν ἡμερῶν τὴν χήραν αὐτοῦ Ἄρετὴν (ὄνομα συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενον εἰς τὰ κριτικά ᾄσματα). Ὁ υἱὸς τὸν ὁποῖον κατέλιπεν ὄρφανόν ἦτο ἀνδρειωμένος. Ἄλλ' ὁ ἀποθανὼν ἀφήκε χρέος ἑννέα χιλιάδων γροσίων, καὶ οἱ δανεισταὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἀπῆλθον τὴν ἐξόφλησιν αὐτοῦ. Ἡ χήρα ἐπρότεινεν εἰς αὐτοὺς νὰ τὸ ἐξοφλήσῃ ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἀμπέλων τοῦ συζύγου της, ἀλλὰ τὸ ἀνδρειωμένον βρέφος, ὃπερ ἐκράτει εἰς τὰς ἀγκάλας ἡ μητέρα, ὠμίλησε καὶ ὑπέδειξε πῶς πρέπει νὰ ἐξοφληθῇ τὸ χρέος ἐκ τῶν χρημάτων, τὰ ὅποια κατέλιπεν εἰς μετρητὰ ὁ πατὴρ του¹³.

Τὸ παράδειγμα τοῦ ᾄσματος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου καταδεικνύει τὸ ἀλληλένδετον τῶν ᾄσμάτων τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν μεταβολῶν, ἃς ἐπῆνεγκον εἰς τὰρχέτυπα τούτων ὁ μακρὸς χρόνος καὶ ἡ διάδοσις ἀνά πάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

12. Τριανταφυλλίδου, Οἱ Φυγάδες, σ. 170-171.

13. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα, σ. 60-61.